

युगप्रवर्तक क्रांतिका

संपादक

डॉ. दुष्यंत मनोहर कटारे
कै. व्यंकटराव देशमुख महाविद्यालय
बाभळगाव, ता. जि. लातूर

प्रिमियलोग्ग

Principal
S. E. P. S. Mahavidyalaya
भाटवान डिस्ट्रीक्षन लातूर

Scanned by CamScanner

युगप्रवर्तक क्रांतिबा

■ युगप्रवर्तक क्रांतिबा
(Yugpravartak Krantiba)

■ ISBN : 978-93-5288-364-6

■ संपादक

© डॉ. दुष्यंत मनोहर कटारे
कै. व्यंकटराव देशमुख महाविद्यालय, बाभलगाव
ता. जि. लातूर-४१३५३९.

■ प्रथमावृत्ती : ११ एप्रिल, २०१७

■ प्रकाशक

सुनंदा दुष्यंत कटारे
युगप्रवर्तक प्रकाशन,
श्रावस्ती निवास, सिद्धार्थ हौसिंग सोसायटी, यशवंत शाळा
नांडेड नाका, लातूर-४१३५१२.
संपर्क : ८३०८३०५०५०

■ अक्षरजुळणी

दत्ता मरके, दिगंबर मरके
विश्व ऑफसेट प्रिंटर्स, बाभलगाव ता. जि. लातूर-४१३५३९
संपर्क : ७०५८८४८६४८

■ मुख्यपृष्ठ-राजावट

डॉ. मा. ना. गायकवाड,
कै. व्यंकटराव देशमुख महाविद्यालय, बाभलगाव

■ मुद्रक

विश्व कॉम्प्युटर सर्विसेस, बाभलगाव

■ स्वयंसहायता निधी

₹ १०००/- (एक हजार रुपये)

*प्रसन्नत ग्रन्थालय लेखकाच्या मताशी संपादक, प्रकाशक संघरत असलीलच असे नाही

TRUE COPY

[Signature]
Principal

B. K. P. S. Mahavidyalaya
MALVAN (Dist. Sindhudurg)

युगप्रवर्तक क्रांतिबा

५०.	क्रांतिबा फुले यांचा सामाजिक दृष्टिकोन दिलीप वानखेडे, श्री. किसनलाल नथमल गोरेनका कला व वाणिज्य महाविद्यालय, कारंजा (लाड)	१९९
५१.	जोतिबा फुले यांचा सामाजिक दृष्टिकोन डॉ. वीणा वा. लाडे, शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, भंडारा	२०४
५२.	समाजसुधारक महात्मा जोतिबा फुलेचे सामाजिक व शैक्षणिक योगदान प्रा. डॉ. नानासाहेब जाधव, कै. व्यंकटराव देशमुख महाविद्यालय, बाभळगाव, ता. जि. लातूर	२०८
५३.	महात्मा फुले यांच्या साहित्यातील सामाजिक जाणिवा डॉ. राम चौधरी, कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय, पेट्रोलपंप, जवाहनगर, भंडारा	२१३
५४.	क्रांतिसूर्य महात्मा जोतिबा फुले प्रा. कुचेकर एच. एस, तु. कृ. कोलेक्टर कला आणि वाणिज्य महाविद्यालय, नेसरी, ता. गडहिंनज, जि. कोल्हापूर	२१६
५५.	महात्मा जोतिबा फुले यांचे साहित्यातील सामाजिकता प्रा. अनुप अरुण नांदगावकर, स्वा. से. श्री. क. रा. इन्नाणी महाविद्यालय, कारंजा (लाड), जि. वाशिम	२२१
५६.	महात्मा फुले यांचे चरित्र, सामाजिक व वाङ्मयीन कर्तृत्व विष्णु शिवाजी कांबळे, राणी चत्रम्मा विद्यापीठ, बेळगावी	२२५
५७.	महात्मा फुले यांची विचारसरणी आणि मराठी साहित्य डॉ. बालाजी विठ्ठलराव डिगोळे, शिवजागृती महाविद्यालय, नळेगाव, ता. चाकूर, जि. लातूर	२२७
५८.	विद्येविना मति गेली आबासाहेब उमाप, कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पुसेगाव, ता. खटाव जि. सातारा	२३७
५९.	क्रांतिबा फुले यांचे वाङ्मय व विचारदर्शन डॉ. ऊज्ज्वला यशवंत सामंत, स. का. पाटील सिंधुदुर्ग महाविद्यालय, मालवण, जि. सिंधुदुर्ग	२४०
६०.	महात्मा फुले यांच्या 'अखंडा'तील विज्ञानिष्ठा प्रतिभा भीमराव गायकवाड, महाराष्ट्र उद्यगिरी महाविद्यालय, उद्यगीर, जि. लातूर	२४५
६१.	महात्मा जोतिबा फुले के साहित्य का सामाजिक पक्ष डॉ. राजेश भामरे, ईकरा एच. जे. थीम कॉलेज, जलगावी	२४९
६२.	महात्मा फुले यांचे समग्र साहित्य - विचार व चिंतन डॉ. धीरजकुमार सत्येकाल कोतमे, जयक्रांती महाविद्यालय, लातूर	२५४
६३.	महात्मा फुले यांचे वाङ्मय : समाजपरिवर्तनाचे साधन डॉ. संतोष तुकाराम कदम, एस. वी. आर. कॉलेज, म्हसवड	२५८
६४.	Mahatma Jotirao Phule's Contribution to Literature Prof. V. S. Ganvir, Arts & Commerce Degree College, Petrol Pump, Jawaharnagar, Bhandara	२६३
६५.	Mahatma Jotirao Phule's Tritiya Ratna : The First Modern Dr. Shivkumar Bhimrao Rautrao, Dayanand College of Arts, Latur	२६७
६६.	युगप्रवर्तक क्रांतिबा फुले : स्त्रीमुक्तीचे प्रवक्ते प्रा. डॉ. गणेश क. टाळे, श्रीराम महिला महाविद्यालय, धामणगाव रेल्वे, जि. अमरावती	२७३

TRUE COPY

W

Principal

S. K. P. S. Mahavidyalay,
MALVAN. (Dist. Sindhudurg)

क्रांतिबा फुले यांचे वाडमय व विचारदर्शन

डॉ. उज्ज्वला यशवंत सामंत
स. का. पाटील सिंधुदुर्ग महाविद्यालय, मालवण, जि. सिंधुदुर्ग

राजकीय गुलामगिरीपेक्षा सामाजिक व मानसिक गुलामगिरी ही अधिक त्रासदायक असते, अशा विचाराच्या महात्मा जोतिबा फुल्यांनी ज्या मार्गने सामाजिक क्रांती केली त्यापैकी एक अत्यंत महत्वाचे साधन म्हणजे त्यांचे वाडमय होय. समाजातील सूक्ष्मात्सूक्ष्म घटना त्यांच्या मनावर परिणाम घडवत असे. त्यांची तीव्र संवेदनक्षमता त्यांच्या मनःपटलावर तीव्र पहसूद उमटूकत होती. क्रांतीसाठी जी अस्वस्थता आवश्यक असते, ती अस्वस्थता नेमकी फुलेपाशी होती. तीव्र संवेदनशीलतेबरोबरच परखडणा हा गुणधर्मही असल्याने तत्कालीन समाजव्यवस्थेविरोधात असूड उगारण्याचे धारिण्य त्यांनी केले. तुमच्या समाजव्यवस्थेतच जर दोष असतील, तर तुमची आर्थिक व राजकीय प्रगती शून्यच असेल, असे त्यांचे ठाम मत होते.

पेशवाईचा अस्त आणि ब्रिटिश काळ यांचे पडसाद त्यांच्या लेखनावर उमटलेले विसतात. त्यांना परकीयांच्या दास्यापेक्षा स्वकीयांचे हे जातीदास्य अधिक जावक वाटते. हे त्यांचे मूळभूत विचार त्यांच्या साहित्याचा केंद्रबिंदू आहेत. 'तृतीय रत्न अथवा नेत्र' या त्यांच्या इ. स. १८५३ साली प्रसिद्ध झालेल्या नाटकातली 'जान हीच सर्वश्रेष्ठ शक्ती आहे' हा त्यांचा विचारच अधोरेखित होताना दिसतो. नाटक या अंगाने नेव्हा या नाटकाचा विचार केला जातो, तेव्हाही त्यात अनेक नाविन्यपूर्ण बदल त्यांनी केले आहेत, हे लक्षात येते. उपहासात्मकता, नेमकेपणा, रहस्यमयता यांच्या साहारण्याने त्यांनी अभिनव पात्रप्रयोगातून 'तृतीय रत्न' साकारले आहे. 'विद्येविना मर्ती गेली। मतिविना वित्त गेले। वित्तविन शूद्र खचले। हे सारे अन्या एका अविद्येने केले॥' असे सांगून शिक्षणाचा तिसरा नेत्र उघडल्यास माणसाच्या सर्व अंधश्रद्धा व समस्या नाहीशा होतील, हे दृढविश्वास जोतीरावांनी या नाटकात प्रदर्शित केला आहे.

जून १८६९ मध्ये 'छत्रपती शिवाजीराजे भोसले यांचा पवाढा' जोतीरावांनी लिहिला. अगदी शिवरायांचा जन्मापूर्वीपासून मृत्यूपश्चात् हकिंगत या पोवाड्यात झाली आहे. केवळ शिवरायांचा जीवनकृतांत कथन करणे, हा जोतीरावांचा हेतू नाही. 'गते कटावांत सार, लक्ष देई अर्थावर' असे जोतीराव या पोवाड्यात म्हणतात. 'रोविला झेंडा हिंदुचा' हिंदुये राज्य स्थापन करणारे राजे म्हणून शिवराय त्यांना जवळचे वाटतात. या पोवाड्यातही जोतीराव जिजाऊच्या मुखातून शिवबास पूर्वहकिंग पुढीलप्रमाणे सांगतात.

'या क्षेत्राचे धनी कोण कोणी बुडविले। सांगते मुळी कसे झाले॥ क्षेत्रवासी म्हणोन नाव क्षत्रिय धरले। क्षेत्री सुखी राहीले। अन्य देशिंचे दंगेखोर हिमालयी आले। होते लपुन राहीले॥ पाठी शत्रुभौती झाडी किंती उपासी मेले। गोमांसा भाजून धाले॥ पाळ कफळे खात आखेर ताडपत्रा नेसले। झाडी उलझून आले॥ लेखणीचा धड शीपाया सेनापती केले। मुख्य ब्रह्मा नेमले॥ बेफाम क्षेत्रिय होते अचूक टोळ उतरले। कैदी सर्वास केले॥ सर्व देशी चाल त्याचे गुलाम बनविले। डौलाने भुद्र म्हणाले॥ मुख्य राजा झाला ज्याने कायदे केले। त्याचे पुढे भेद केले॥ ब्रह्मा मेल्यावर परशराम पुंड माजले। उरल्या क्षत्रिया पिढीले॥ माहारमाग आले किंती देशोधडी केले। ब्राह्मण विरंजीव आले॥ देश निश्क्रीय आल्यामुळे यवना फावले। सर्वास त्याही पिढीले॥ शुद्र म्हणती तुम्हा हूकीया या ओळीमध्ये जोतिबांच्या विचारांचे प्रधान सूत्र विसते तर पोवाड्याचा शेवट 'इंग्लिश जान होता म्हणे मी पुत्र क्षेत्राचा॥'

TRUE COPY

ISBN : 978-93-5288-364-6

२४०

S. K. P. S. Mahavidyalaya
MALVAN (Dist. Sindhudurg)

Scanned by CamScanner

युगप्रवर्तक क्रांतिवा

फुले यांचे समग्र वाइमय अभ्यासल्यावर 'एक जाणीव होते की, जे भावले, ते त्यांनी अतिशय प्रामाणिकपणे व पोटिडकीने मांडले. त्यामुळे 'उत्कटता' हा प्रमुख गुणधर्म त्यांच्या साहित्यातून दिसतो. सामाजिक वास्तवाच्या चर्चा आपण भरल्या पोटाने अनेकदा करतो; पण उंधेनागेडे वास्तव कधी उपरोधाने, तर कधी प्रखरतेने त्यांनी मांडले. यामागे आपला समाज सुधारावा, ही एकमेव तळमळीची इच्छा होती. त्यांनी ब्राह्मणांवर टीकेची झोड उठवली. तत्कालीन ब्राह्मण समाजाचे वर्चस्व कमी होऊन शूद्रातिशूद्रांनी स्वतःच्या उन्नतीचा विचार करावा, हा प्रामाणिक हेतू त्यामागे होता. तत्कालीन समाजास फुल्यांचा विचार सहजासहजी पटणे शक्य नव्हते. पिढ्यान् पिढ्यांचे दास्यत्व क्षणात नष्ट होणे शक्य नव्हते, म्हणून समाजाच्या मनातील प्रश्नांची उत्तरे त्यांनी संवादरूपाने दिली. 'गुलामगिरी', 'सार्वजनिक सत्यधर्म पुस्तक', 'सार्वजनिक सत्यधर्म' या प्रमुख पुस्तकांची भाषा संवादप्रधान आहे. या पब्लिमुळे ते वाचकांशी जणू बोलतच आहेत, असे वाटते. त्यामुळे त्यांच्या लिखाणास जिवंतपणा प्राप्त झाला आहे. साधारणपणे माणसाचा बोलण्याचा जसा ओघ असतो, तसा त्यांच्या लिहिण्याचा ओघ आहे. त्यात गतिमानता असल्याने तत्कालीन वास्तव अधिक प्रखर झाले आहे. त्यांना ख्रिस्ती राज्यकर्त्यांची वृत्ती अधिक आवडते. ते जातीचा भेदभाव करीत नाहीत, भारतीयांना शिक्षण देतात. म्हणून नेहमीच फुले त्यांचा गैरव करतात.

महात्मा फुले हे चतुरस्त्र लेखक आहेत. एका बाजूला ते ब्राह्मणांचे वेद, पुराणे, ब्राह्मणांचा इतिहास यांची पाळेमूळे यांचा समाचार घेतात. त्याचबरोबरच ब्राह्मणांविषयी काहीशी एकांगी भूमिका मांडताना ते उपरोक्तिक शैलीत व्यक्त होतात. तेव्हाच दुसऱ्या बाजूला शेतकऱ्यांची वृत्तीही चित्रित करतात. त्याच्या दारिद्र्यास तो स्वतःही कसा जबाबदार आहे, हे मांडतात. ब्राह्मण शिक्षकांमुळे शूद्रातिशूद्रांच्या मुलांची शिक्षणाची आबाळ चित्रित करतात, तर दुसऱ्या बाजूला ख्रिस्ती राज्यकर्त्यांनी भारताचे उद्योग कसे नष्ट केले, त्याचेही चित्रण करतात. म्हणजेच एका बाजूला इतिहासाचे गाढे अभ्यासक, शेतकरी व शूद्रातिशूद्रांविषयी प्रचंड कळवळा असणारे समाजसुधारक, तर दुसऱ्या बाजूला तीव्र निरीक्षणशक्ती, संवेदनशक्ती, वास्तवाचे भान याबरोबरीनेच म्हणी, वाकप्रचार, उपरोध यांच्या अंगाने वाह्मयीन सौदर्यबुद्धीचे दर्शन घडविणारा लोखक म्हणून जोतिबांचे दर्शन त्यांच्या साहित्यातून होते. नाटक, निबंध, पत्र, ग्रंथरचना असे विविधांगी लेखन फुले यांनी केले; पण या लेखनामार्गील त्यांची खंबीर भूमिका मात्र समाजसुधारकाची होती. हा निर्मिक एक समाजसधारक होता, हे त्यांचे लेखन वाचताना कधीच विसरता येत नाही.

संदर्भ पुस्तके :

१. .Ref. by Network.
 २. महात्मा जोतिराव फुले व्यक्ती व कार्य, अँड राम कांडगे, प. आ. मार्च २००४, राजश्री प्रकाशन, पुणे.
 ३. महात्मा फुले, चरित्र व कार्य, एकनाथ केशव घोरपडे, ति. आ. १९६२, ठोकळ प्रकाशन, पुणे.
 ४. महात्मा जोतीराव फुले आमच्या समाजक्रांतीचे जनक, धनंजय कीर, प. आ. १९६८, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई.
 ५. महात्मा फुले साहित्य आणि चळवळ, संपा, हरी नटके, प. आ. २००६, प्रधान सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, महाराष्ट्र शासन, मुंबई.
 ६. गुलामगिरी, महात्मा जोतिराव फुले, संपा, गंगाधर बनबरे, पाच की आवृत्ती २७ डिसेंबर २०११, जिजाई प्रकाशन, पुणे.
 ७. शेतकऱ्यांचा असऱ्या. महात्मा जोतीराव फुले, संपा. नागनाथ कोतापळे, द्वि. आ. मे, २००४, मेहता पटिलशिंग हाऊस, पुणे.

A decorative horizontal line featuring five stylized floral or scrollwork motifs, each with a central dot and radiating lines, set against a dark background.

TRUE COPY

W.Y
Principal
S. K. P. S. Mahavidyalaya
MALVAN. (Dist. Sindhudurg)

शोधयात्रा खंड-६

आंतर विद्याशाखीय शोध निबंध संग्रह

TRUE COPY

Principal

M. E. P. S. Mahavidyalaya
MATUANAGAR

Scanned by CamScanner

शोधयात्रा खंड - ८

(आंतरविद्याशाखीय शोधनिवंध संग्रह)

संपादक

प्रा. प्रकाश हनवते
समता नगर, खैरी प्लॉट,
जिंतूर, जि. परभणी - ४३१ ५०९
भीमराव हटकर, नांदेड

Editorial Board

संपादक मंडळ

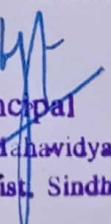
प्रा.डॉ. विलास मगदूम
प्रा.डॉ. एकनाथ पाटील
प्रा.डॉ. प्रमिला भुजाडे
प्रा.डॉ. डिव्हि. हरगिले
प्रा. सच्चद महेबुब
प्रा. ज्योती काळबांडे
प्रा. जे.के. ससाणे

Peer-Review Committee

परीक्षण समिती

प्रा.डॉ. उत्तम हनवते
प्रा.डॉ.जी.पी. फसले
प्रा.डि.डी. जोंधळे
प्रा.जी.व्ही.गट्टी
प्रा.डि.जी. कापूरे
प्रा.एस.एन. खडपकर
प्रा.डॉ. विलास पाटील

TRUE COPY

Principal
S. K. P. S. Mahavidyalaya
MALVAN, (Dist. Sindhudurg)

अनुक्रमणीका

०३

१. यांत्रय अंट्रोसिटी कायद्याचे
- मुधाकर रां. सुराइकर, मुंबई

१२

२. अंट्रोसिटी कायद्यातील तरतुदी आणि गुन्हे नंद
संकलन - मधू कांवळे

१५

३. अंट्रोसिटी आहे आमच्या हक्काची!
प्रा. ज्योती पंडित घुरमल, परमगंगी

१७

४. मराठा - कुणर्वी अस्मिता, अस्तित्व आणि संवंध
डॉ. वामन गवई, अमरावती

२४

५. अंट्रोसिटी कायदा, आरक्षण आणि मराठा समाजाचे मोर्चे: एक वास्तव -
प्रा. डॉ. फसले जी. पी, माजलगाव

४५

६. अंट्रोसिटी कायदा, आरक्षण आणि नराठा समाजाचे मोर्चे: एक वास्तव -
प्रा. दाजीराव पाटील, रावानगारी

५४

७. अंट्रोसिटी कायदा आरक्षण आणि मराठा समाजाचे मोर्चे: एक वास्तव.-
प्रा. डॉ. लदाफ एस. के, औत्ता

५४

८. शिलालेख निर्माता सप्राट अशोक एक पारदर्शक शासक
प्रा. डॉ. जी. कापुरे, महागाव

६०

९. डॉ. आंवेडकरांचे विद्यार्थी व युवकांना दिलेल्या प्रत्यक्षवादी संदेशाचे
समाजशास्त्रीय विश्लेषणात्मक अध्ययन - प्रा. डॉ. प्रमिला भुजाडे, औरंगाबाद

६७

१०. २०१६ ची अमेरिकन राष्ट्राव्यक्षाची निवडणूक
प्रा. ज्योती काळवांडे, मुळावा

७२

११. नांदेड जिल्ह्यातील दलित महिलांचे दलित चळवळीतील योगदान -
प्रा. डॉ. उत्तम कन्हाळे, आ. वाळापूर

७८

१२. वहामनी काळातील महाराष्ट्राची धार्मिक परिस्थिती
प्रा. डॉ. डॉ. जोंधळे, पांढरकवडा

८३

१३. वि. रा. शिंदे व डॉ. आंवेडकरांच्या कार्याचा परस्पर संवंध
प्रा.ए.एम. काळवांडे, विसरवाडी

९४

१४. भारतीय राज्यघटनेवरील निटीशकालीन कायद्याच्या प्रभावाचे ऐतिहासीक
अध्ययन - प्रा. डॉ. गट्टी जी. व्ही, सिरसाळा

११०

१५. सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील भात उत्पादक शेतकऱ्यांचे आर्थिक सामाजिक अध्ययन -
प्रा. डॉ. देविदास हारगिले, मालवण

११५

१६. कोल्हापूरच्या इतिहासातील महाराणी राजसबाई यांची भूमिका -
काकडे विजयकुमार, नांदेड

१२८

TRUE COPY

W
Principal

S. K. P. S. Mahavidyalaya
MALVAN, (Dist. Sindhudurg)

१५. सिंधुदुर्ग जिल्हातील भात उत्पादक शेतकऱ्यांचे आर्थिक सामाजिक अध्ययन

प्रा. डॉ. देविदास विक्रम हारगिले

(अर्थशास्त्र विभाग)

स. का. पाटील सिंधुदुर्ग महाविद्यालय, मालवण

अन्न, वस्त्र, निवारा, शिक्षण, आरोग्य व पिण्याचे शुद्ध पाणी या माणसाच्या मूलभूत गरजा आहेत. यातील अन्न ही मुलभूत व अत्यावश्यक गरज शेती क्षेत्रातून पूर्ण केली जाते. म्हणूनच शेतीक्षेत्राला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. भारतास प्राचीन काळापासून कृषीप्रधान देश असे संबोधले जाते. आजही भारतातील एकूण लोकसंख्येच्या जवळपास ५८ टक्के लोकसंख्या उदरनिर्वाहासाठी, रोजगारासाठी अथवा चरितार्थासाठी कृषी क्षेत्रावर व्यवलंबून आहे. कृषीक्षेत्राच्या विकासावर देशातील उद्योग व सेवा क्षेत्राचा विकास प्रभावीत होत असतो. म्हणूनच कृषी क्षेत्र हे देशातील आर्थिक, सामाजिक आणि राजकीय परिवर्तनाचे आणि प्रगतीचे अविभाज्य साक्षीदार राहीलेले आहे. ग्रामीण भागातील च्छाज मनाचा आणि सामाजिक जीवनाचा मुलाधार कृषी हा आहे. कृषी हा भारतीय व्यवस्थेतील सर्व व्यवहाराच्या केंद्रस्थानी असल्यामुळे राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांनी कृषी हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा 'कणा' आहे. असे म्हटले आहे. स्वातंत्र्योत्तर काळात भरतात उद्योगांचा विकास झाल्यामुळे राष्ट्रीय उत्पन्नातील कृषीक्षेत्राचा वाटा कमी झाला असला तरी अजूनही कृषीला इतर कोणत्याही क्षेत्रापेक्षा महत्त्वाचे स्थान आहे.

सन २०११ च्या जनगणनेनुसार १२१ कोटी एवढी भारताची लोकसंख्या आहे. कृषी प्रचंड लोकसंख्या असलेल्या भारतात अन्नधान्याच्या उत्पादनासाठी कृषी क्षेत्राचे महत्त्व अनन्य साधारण आहे. कृषी क्षेत्राच्या विकासासाठी भारतात पहिल्या पंचवार्षिक योजनेपासून जाणीवपूर्वक प्रयत्न करण्यात येत आहेत. जसे, विविध कृषीपुरक शासकीय योजना केंद्र व राज्य शासनामार्फत कार्यान्वीत केल्या जात आहेत. उदा. जमीन सुधारणा व्यवस्था (१९५६), हरितक्रांती श्वेतक्रांती व निलक्रांती (१९६४-६५), शेतकऱ्यांसाठी कृषी सेवा केंद्र (१९८३-८४), राष्ट्रीय कृषी विमा योजना (१९९९-२०००), कृषी श्रमिक समाजिक सुरक्षामोजना (२००१), कृषी निर्यात प्रवण क्षेत्राची स्थापना (२००१-२००२).

म्हार्याध यात्रा खंड-८/ ११५

TRUE COPY

S. K. P. S. Mahavidyalaya

Principal

करून दिले पाहिजेत. लहान-लहान ओढ्यांवर फरशी पुल बांधून दिले पाहिजेत.
यामुळे वाहतूक व्यवस्था सुलभ होईल.

- (४५) जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांना त्यांच्या कुटुंबातील व्यक्तींना आरोग्य सुविधा ५० टक्के सवलतीच्या दरात उपलब्ध करून घाव्यात.
- (४६) जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांच्या मुलांसाठी शासनाने अभियांत्रिकी व वैद्यकीय शिक्षण घेण्यासाठी प्रोत्साहन घावे. या अभ्यासक्रमासाठी शिक्षण शुल्क भरण्यासाठी व अभ्यासक्रम पूर्ण करण्यासाठी वार्षिक २ टक्के दराने तीन लाखापर्यंतची कर्ज सुविधा उपलब्ध करून घावी.

संदर्भ सूची -

- (१) डॉ. देसाई, भालेराव, भारतीय अर्थव्यवस्था, निराली प्रकाशन, पुणे.
- (२) डॉ. मुकुंद महाजन, कृषी अर्थशास्त्र, निराली प्रकाशन, पुणे.
- (३) डॉ. बी. एल. माधुर, भारतीय शेतीची अवस्था, नॅशनल बुक ट्रस्ट, इंडिया.
- (४) डॉ. प्रदीप आगलावे, संशोधन पद्धती व तंत्रे, विद्याप्रकाशन, नागपूर.
- (५) डॉ. रा. र. बोरुडे, संशोधन पद्धतीशास्त्र, पुणे विद्यार्थी प्रकाशन, पुणे.
- (६) डॉ. पु. ल. भांडारकर, सामाजिक संशोधन पद्धती.
- (७) जिल्हा आर्थिक - सामाजिक समालोचन, सिंधुदुर्ग जिल्हा - २०१३

शोध यात्रा खंड-८/ १२७

TRUE COPY

Principal

S. K. P. S. Mahavidyalaya

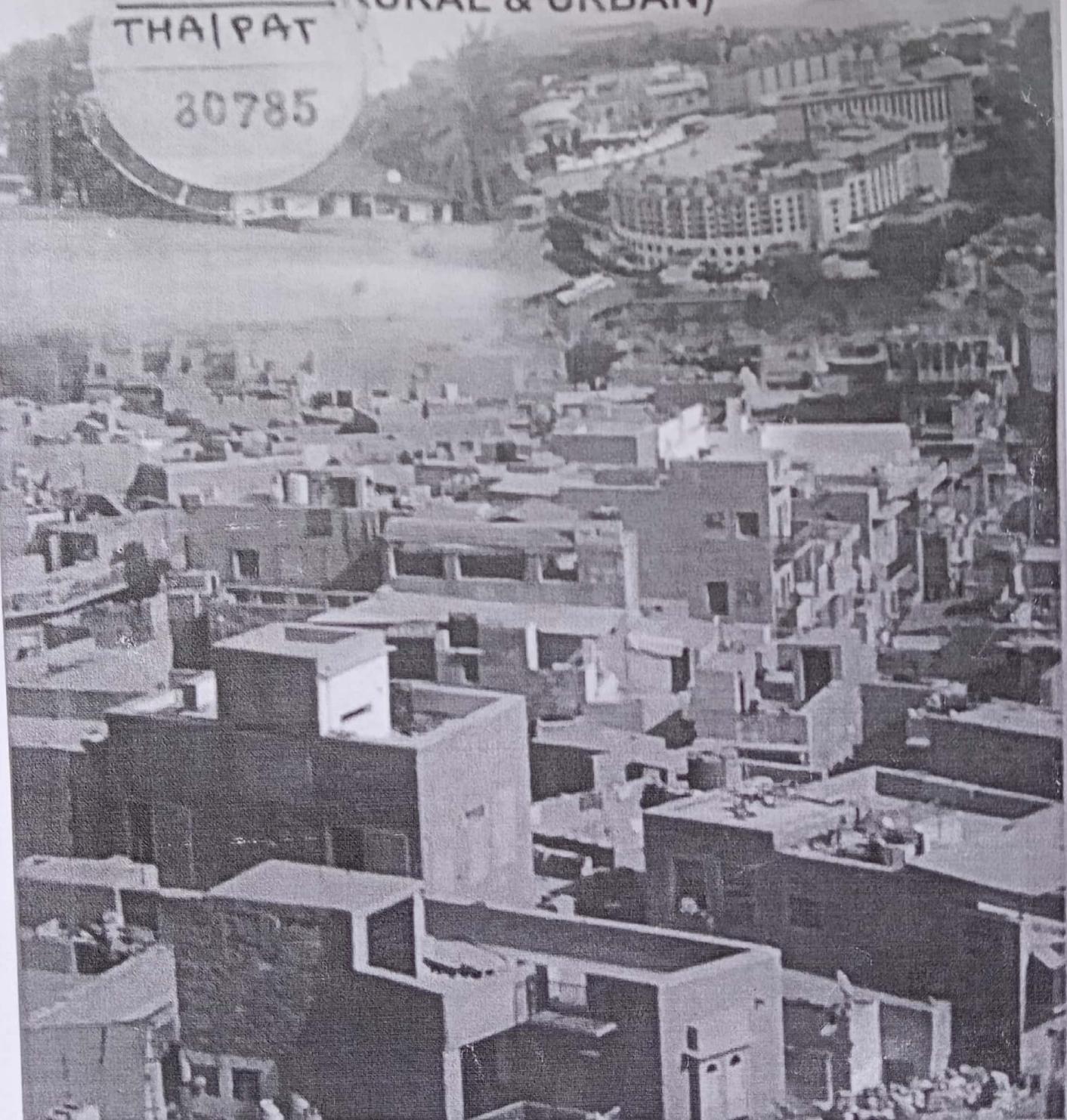
MALVAN, Dist. Sindhudurg

ISBN-978-93-5212-468-8

SETTLEMENT GEOGRAPHY

910.2
THA/PAT RURAL & URBAN)

80785

■ Dr. Shivram Thakur ■ Dr. Rajaram Patil ■ Dr. Moushumi TRUTH COPY
■ Dr. Ramchandra Katkar ■ Prof. Hanamant Yadav ■ Prof. Khutabuddin Golani

KOKAN GEOGRAPHERS ASSOCIATION OF PHEDAI

S. K. P. S. Mahavidyalaya

MALVAN (Dist. Sindhudurg)

Scanned by CamScanner

SETTLEMENT GEOGRAPHY

(Rural & Urban)

30785

1st Edition 09th October, 2016

Dr. Shivram Thakur

Dr. Rajaram Patil

Dr. Moushumi Dutta

Dr. Ramchandra Katkar

Prof. Hanmant Yadav

Prof. Khutabuddin Mulani

©All rights reserved.

Price : 150/-

Published by:

Konkan Geographers Association, of India

A/P Janavali Tal: Kankavli Dist: Sindhudurg (MS) 416602.

Dr. S.A.Thakur-9423301931 Dr. R. B. Patil-9421148078

Printed at:

Shri Ganesh Printers Kankavli

Dist: Sindhudurg.

ISBN -978-93-5212-468-8

TRUE COPY

Principal
S. K. P. S. Mahavidyalaya
MALVAN. (Dist. Sindhudurg)

Scanned by CamScanner

About Authors....

Dr. Shivram Thakur
Head Dept. of Geography
S. P. K. College, Sawantwadi
Dist : Sindhudurg

Dr. Rajaram Patil
Head Dept. of Geography
A & C. College, Phondaghat
Dist : Sindhudurg

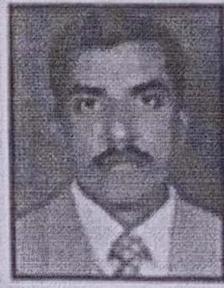
Dr. Moushumi Datta
Associate Professor
Dept. of Geography , N. K. College, Malad.
Dist : Thane , Mumbai

Dr. Ramchandra Katkar
Head, Dept. of Geography
S. K. Patil College, Malvan,
Dist. Sindhudurg.

Prof. Hanamant Yadav
Associate Professor
Dept. of Geography , S. R. M. College, Kudal
Dist. Sindhudurg

Dr. Khutabuddin Mulani
Head, Dept. of Geography
Abasaheb Marathe A. & N.C.S. College,
Rajapur, Dist. Ratnagiri

Books Published by
Konkan Geographers Association of India
(with ISBN)

1. Environmental Geography - Dr. S. A. Thakur & Dr. R. B. Patil
2. Introduction to Sindhudurg District - Dr. S. A. Thakur & Dr. R. B. Patil
3. North India : Tourist Paradise - Dr. R. B. Patil & Dr. S. N. Patil
4. South India : Tourist Heritage - Dr. R. B. Patil & Prof. B. U. Patil
5. Senior Citizen - Dr. Haider-E-Karar
6. Bio-diversity - Dr. Haider-E-Karar
7. Practical Geography - Dr. Hemant Pednekar

TRUE COPY

Principal

S. K. P. S. Mahavidyalaya
MALVAN, (Dist. Sindhudurg)

KOKAN GEOGRAPHERS ASSOCIATION OF INDIA

UNIT 1

GEOGRAPHY OF RURAL SETTLEMENT

Definition -Nature - Scope-Importance

Rural House - Building material and House types-Regional variation-with special reference to India

Definition

Rural settlement geography is a part of the settlement geography. By rural settlement it is meant a sparsely populated community existing in the country, away from densely populated urban centers. The rural settlements derive their life support or basic economic needs from land based primary economic activities. It is observed that the rural people are less mobile and hence social relations among them are intimate. Rural settlement in India can broadly be put into four types:

- a. Clustered or Nucleated Settlements
- b. Semi-clustered or Fragmented Settlements
- c. Hamleted Settlements and
- d. Dispersed or Isolated Settlements

There can be several patterns of rural settlements. Some of them are:

- a. Linear Pattern
- b. Radial Pattern
- c. Star Shaped Pattern
- d. Rectangular Pattern
- e. Fan Pattern and
- f. Circular Pattern.

TRUE COPY

[Signature]

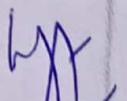
Settlement Geography **Principal**

S. K. P. S. Mahavidyalaya
MALVAN (Dist. Sindhudurg)

संदर्भ सूची :

Human Geography :	Majid Hussain
Human Geography :	H.Robinson
Principles of Human Geog :	E.Hantington
Population Gwgraphy	Debjani Roy
Population Gwgraphy	S.D.Maurya
भारताचा भूगोल :	डॉ. शिवराम ठाकूर, डॉ.राजाराम पाटील व इतर
मानवी भूगोल :	डॉ.विठ्ठल घारपुरे
वस्ती भूगोल :	प्रा.वराट, प्रा.घोलप
मानवी भूगोल :	डॉ.शिवराम ठाकूर, डॉ.राजाराम पाटील, डॉ.पेडणेकर व इतर
मानवी लोकसंख्या भूगोल :	प्रा.सबदी, प्रा.कोळेकर
वस्ती भूगोल :	डॉ.विठ्ठल घारपुरे
पर्यावरण भूगोल :	डॉ.शिवराम ठाकूर, डॉ.राजाराम पाटील
उत्तर भारत पर्यटकाचे नंदनवन :	डॉ.राजाराम पाटील, डॉ.संभाजी पाटील
पर्यावरण अभ्यास :	डॉ.सुरेश फुले
भूगोलचे स्वरूप :	रिचर्ड हॉर्टशॉन
वस्ती भूगोल :	प्रा. के. ए. खतीब

TRUE COPY

Principal
S. K. P. S. Mahavidyalaya
VALVAN. (Dist. Sindhudur)

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर काल, आज आणि उद्या

प्रकाश उत्तम हनवते
प्रा.डॉ. उत्तम हनवते

TRUE COPY

W
Scanned with CamScanner
Principal
S. K. P. S. Mahavidyalaya
Scanned by CamScanner

Dr. Babasaheb Ambedkar : Kal, Aaj ani Udhya

Edi. Prakash Hanwate/Prof. Dr. Uttam Hanwate

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : काल, आज आणि उद्या

संपादक : प्रकाश हनवते / प्रा.डॉ. उत्तम हनवते

सर्व हक्क संपादकिय

प्रकाशक : निसर्ग प्रकाशक, "स्वरशिल्प" नाईकनगर, हिंगोली.

भ्रमणध्वनी : ०१८२२१७९४६९

pavanprakashan@gmail.com

प्रथम आवृत्ती : ११ जुलै २०१६

मुद्रक : डेल्टा प्रिटर्स, पूणे

अक्षर जुळवणी : पत्की झेरॉक्स अॅण्ड कॉम्प्युटर,
मुकूंद मधुकरराव पत्की,
भाजी मंडी रोड, जितूर, जि. परभणी - ४३१ ५०९
मो. ९८८११०२७९०

मुल्य : ५००/-

ISBN No. : 978-81-925656-8-2

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : काल, आज आणि उद्या या ग्रंथातील सर्व लेखन, मते आणि अभिप्राय संविधित लेखकांची असून त्या संबंधी संपादक, संपादक मंडळ, प्रकाशक, मुद्रक व वितरक सहमत असतीलच असे नव्हे.

TRUE COPY

Principal
S. K. P. S. Mahavidyalaya
MALVAN. (Dist. Sindhudurg)
Scanned by CamScanner

३१. विकास कांबळे, नांदेड..... घटनेचे शिल्पकार : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर/१४०
३२. इंज. भिमराव हाटकर, नांदेड.... डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : उत्तमुत्त भाषणाने देश जिकणारा महायोधा/१४३
३३. प्रा.डॉ. मिनल खेरडे, अमरावती..... स्वियांच्या सामाजिक उत्तरीमध्ये डॉ. आंबेडकरांचे योगदान/१४९
- ३४.प्रा. प्रकाश शिंदे, जालना डॉ. आंबेडकरांच्या धम्मचक्रप्रवर्तनाचे प्रयोजन/१५४
३५. प्रा.डॉ. माधुरी देवतळे, नागपुर.... डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे समाजवादविषयी विचार/१५९
३६. प्रा. अशोक अंभोरे, सेनगाव... डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे लोकशाही विषयक विचार/१६२
३७. प्रा. भारती बावीस्कर, औरंगाबाद.... डॉ. बाबासाहेब एक उत्कृष्ट साहित्यिक/१६५
३८. प्रा. पल्लवी देशमुख, रिसोड.... डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्री विषयक विचार/१६७
३९. प्रा.डॉ. रमेश मोरे, रिसोड..... सत्याग्रही डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर/१६९
४०. प्रा. डॉ. संघमित्रा सरवदे, हातकणंगले..... डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : इतिहास मिमांसा आणि इतिहास पुनर्लेखनाची नवीन दिशा/१७२
४१. माधव गडदे, नितूर.... नेतृत्वाचा मानदंड: डॉ. आंबेडकर/१७६
४२. धोंडीरामसिंह राजपुत, वैजापुर...डॉ. आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार/१७९
४३. सुनिता घोडगे, हिंगली.... प्रखर देशभक्त डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर/१८१
४४. प्रा.डॉ. दिनेश मोरे, बारामती..... डॉ. आंबेडकर आणि संविधान/१८४
४५. प्रा.डॉ. कुसुमेद सोनटक्के, दर्यापुर..... बावीस प्रतिज्ञांचे ऐतिहासिक महत्त्व/१८९
४६. प्रा. गौतम कांबळे, वाळुज डॉ. आंबेडकरांचे संरक्षण व परराष्ट्र विषयक विचार/१९२
४७. ज्योती पंडीत, परभणी.... धम्म चळवळीतील तरुणांचे योगदान/१९५
- ४८.प्रा राम मोरे, बारामती..... डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर: ग्रन्थालय आणि ग्रन्थप्रेम/१९८
४९. प्रा. विजय बोबडे, वर्धा.... डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि लहान राज्य/२०२
५०. प्रा.डॉ. मोहन खडसे, अकोला.... डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि सामाजिक न्याय/२०५
५१. प्रा.डॉ. ज्योती तारदाळकर, पुणे.... डॉ. बाबासाहेबांचा वैचारीक वारसा आणि आपण/२०७
५२. प्रा. श्रीहरी पितळे, रिसोड..... शनि शिंगणापुर: समस्या आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर/२१०
५३. इंज. सुरेश देशमुख, नागपुर.... मन्वंतर/२१४
५४. प्रा.डॉ. सुरेश काळे, नागपुर..... डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार/२१९
५५. प्रा. सिद्धार्थ मेश्राम, कामठी.... जलतज्ज्ञाच्या परिप्रेक्षात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर/२२४
५६. प्रा. दर्विदास हरगिले, मालवण..... कल्याणकारी अर्थव्यवस्थेचे पुरस्कर्ते डॉ. आंबेडकर/२२८
- ५७.प्रा. डॉ. दिपा सावळे, परंडा..... महामानव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर/२३१
५८. प्रा.डॉ. संगिता शिंदे, नांदेड..... डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे इतिहास चिंतन/२३५
५९. प्रा. निता पांडे, बार्णाटाकळी.... डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि भारतीय स्त्री/२३९
६०. प्रेम हनवते, उमरखेड..... कामगार चळवळीचे महानायक डॉ. आंबेडकर/२४२

TRUB CORP

WY

Principal

S. K. P. S. M. Navavidyalaya
MALVAN: (Dist. Sindhudurg)

Scanned with CamScanner

Scanned by CamScanner

५६. कल्याणकारी अर्थव्यवस्थेचे पुरस्कर्ते : डॉ. आंबेडकर

प्रा. देविदास हारगिले

स.का. पाटील सिंधुदुर्ग महाविद्यालय, मालवण

प्रस्तावना :-

भारताला आर्थिक विचारांची प्रदीर्घ पंरपरा लाभली आहे. कौटिल्यांच्या अर्थशास्त्रापासून भारतीय आर्थिक विचारांची परंपरा निर्माण झाली व पुढील विविध विचारवंतानी आपले योगदान देऊन ही परंपरा समृद्ध केली. भारताच्या तत्कालीन आर्थिक, सामाजिक व राजकिय परिस्थितीच्या आधारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान आर्थिक विकासाच्या दृष्टीने महत्वाचे मानावे लागेल.

भारतरत्न या सर्वोच पदाने सन्मानित केलेले भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार डॉ. भिमराव आंबेडकर यांचा जन्म १४ एप्रिल १८९१ रोजी मध्य प्रदेशातील महू या गावी झाला. भारतातील आर्थिक विचारांच्या विकासाचा सखोल अभ्यास करताना डॉ. आंबेडकर यांच्या लिखाणांचा विचार करावा लागतो. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर घटनातज्ज्ञ, कायद्याचे गाढे अभ्यासक, संसदपटू, राजकारणी अशा विविध पदव्यांनी ओळखले जातात. अमेरिकेत कोलंबिया विद्यापीठात आणि इंग्लडमध्ये लंडन स्कुल ऑफ इकोनॉमिक्स मध्ये त्यांनी उच्च शिक्षण आणि डॉक्टरेट पदवी प्राप्त केली. १९२३ मध्ये डी.एस.सी. परिक्षेसाठी “द प्रॉफ्लेम ऑफ रुपी इट्स ओरिजन ॲण्ड इट्स सोल्युशन” हा प्रबंध सादर केला. १९२५ मध्ये अमेरिकेतील कोलंबिया विद्यापीठात. पी.एच.डी. साठी “द इच्छोल्युशन ऑफ प्रोक्लीशिअल फायनान्स इन ब्रिटीश इंडिया” हा प्रबंध सादर केला. डॉ. आंबेडकर भारतीय घटनेचे शिल्पकार म्हणून ओळखले जातात. १९९० मध्ये भारतातील सर्वोच्च ‘भारतरत्न’ या पदवीने त्यांना सन्मानित करण्यात आले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विचार पुढील प्रमाणे जाणून घेता येईल.

वाढती लोकसंख्या :- भारताच्या लेकसंख्येत सातांत्यपूर्णरित्या होणारी वाढ हा डॉ. आंबेडकरांच्या दृष्टीने चिंतेचा विषय होता. तत्कालीन परिस्थितीत डॉ. आंबेडकरांनी वाढत्या लोकसंख्येचा धोका ओळखला होता. भारतातील लोकांमध्ये जागरुकतेचा अभाव असल्यामुळे संतती नियमनाकडे लक्ष पुरविले जात नव्हते. परिणामी लोकसंख्येत वाढ घडून येते असे डॉ. आंबेडकर नमुद करतात. वाढत्या लोकसंख्येमुळे रोजगाराच्या संधी अपुन्या पडतात व मोठ्या प्रमाणावर बेकारी निर्माण होते. तसेच बेकारीत वाढ घडून आल्यास लोकांच्या राहणीमानावर व जीवनमानावर त्याचा विपरीत परिणाम होतो. यातून दारिद्र्याच्या प्रमाणात वाढ घडून येते. म्हणजेच डॉ. आंबेडकरांनी वाढती लोकसंख्या बेकारी -दारिद्र्य या दुष्टचक्रातील कार्यकारण भाव स्पष्ट केला आहे. लोकसंख्येत होणारी वाढ ही आर्थिक विकासावर प्रतिकूल परिणाम करणारी ठरते. लोकांच्या जीवनावश्यक गरजा पूर्ण करण्यातच अर्थव्यवस्थेची शक्ती खर्ची पडते. दारिद्र्याच्या प्रमाणात वाढ घडून आल्यामुळे देशाचा आर्थिक विकास मंदावतो.

लोकसंख्या वाढीमुळे सर्वांच्या सर्व गरजा पूर्ण होऊ शकत नाहीत. ज्यांच्याकडे मिळकतीची साधने विपूल आहेत त्यांच्याकडे संपत्तीचे केंद्रीकरण घडून येते. तर मिळकतीची साधने व रोजगाराच्या संधी यांच्या अभावामुळे बहुसंख्य लोक दारिद्र्य अवरथेत जीवन जगतात. त्यामुळे देशात गरीब व श्रीमंत यातील दरी वाढत जाते. शिवाय ज्या भागात लोकसंख्या वाढ अती वेगाने होते असा भाग तुलनेने कमी लोकसंख्या असुलेल्या भागापेक्षा अविकसित राहतो. म्हणजेच लोकसंख्या वाढ आर्थिक विषमतेस कारणीभूत ठरते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : काल, आज आणि उद्या / २२८

TRUE COPY

Principal

S. K. P. S. M. A. Library
MALVAN, Dist. Sindhudurg

उरलेले उत्पन्न वाटून घ्यावे. विखुरलेल्या व धारणक्षेत्राच्या लहान आकारमानाच्या समस्येवर उपाय म्हणून त्यांना सहकारी शेती आवश्यक वाटत होती. यातून छोटया शेतकऱ्यांना संरक्षण प्राप्त होईल असे त्यांना वाटत होते.

मुल्यमापन :- डॉ. आंबेडकरांचे राजकिय जीवन प्रभावशाली होते. ते समाजसुधारक, कायदेपंडित, घटनेचे शिल्पकार म्हणून परिचित असले तरी ते एक जगन्मान्य अर्थतज्ज्ञ होते. शेती संदर्भातील, विशेषत: छोटया धारणक्षेत्राच्या बाबतीत मांडलेले विचार आजच्या परिस्थितीत उपयुक्त ठरतात. त्यांनी व्यक्त केलेल्या विचारांच्या आधाराने जर आपण धोरणे आखली तर निश्चितपणे ग्रामीण भागातील शोषितांना त्यांचा न्याय हक्क मिळेल. ब्रिटीश राजवटीत त्यांच्याच देशात राहून संशोधन करून राज्यकर्त्यांचे दोष दाखवून त्यांच्याकडून त्यांनी प्रशंसा मिळविली. प्रो. सेलिंगमन यांनी त्यांना हिंदी विद्यार्थ्यातीच नव्हे तर अमेरिकन विद्यार्थ्यातीही श्रेष्ठ मानले.

डॉ. आंबेडकरांनी जे आर्थिक विचार मांडले ते थोडक्यात पुढीलप्रमाणे आहेत.

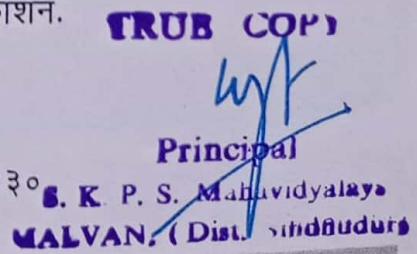
- 1) डॉ. आंबेडकरांना नियोजनबद्ध अर्थव्यवस्था अभिप्रेत होती.
- 2) देशात मिश्र अर्थव्यवस्था असावी.
- 3) शासनाचा अर्थव्यवस्थेत परिणामकारक हस्तक्षेप आवश्यक आहे.
- 4) मुख्य उद्योगधंदे राज्याच्या मालकीचे असावेत आणि ते ही राज्याव्दारे किंवा शासनाने स्थापन केलेल्या मंडळाव्दारे चालवले पाहिजेत. म्हणजेच राष्ट्रीय हिताच्या दृष्टीने अतिमहत्वाचे आणि पायाभूत उद्योग तसेच देश संरक्षणाचे उद्योग व सेवा क्षेत्र सरकारी मालकीचेच असावेत. असा डॉ. आंबेडकरांचा ठाम विचार होता. खाजगी क्षेत्रालाही योग्य तो वाव द्यावा.
- 5) राज्य समाजवादाची संकल्पना डॉ.आंबेडकरांनी मांडली.
- 6) विमा उद्योगाचे राष्ट्रीयीकरण करावे.
- 7) कृषी विचार : अ) कृषी व्यवसायाचे राष्ट्रीयीकरण करावे. ब) गरीब शेतकरी आणि शतमजुर यांना लाभ मिळेल अशा तन्हेने जमिनीचे फेरवाटप करावे. क) शेतीचे सामुदायिकरण करावे.
- 8) शेतीचे उत्पादन वाढविण्यासाठी सरकारने भांडवल गुंतवणूकीवर अवलंबून राहावे. इ) शेतीतील अतिरिक्त मनुष्यबळ कमी करण्यासाठी औद्योगीकरण जास्त जोरात करावे. ई) शेतीचे यांत्रिकीकरण करावे. सहकारी पद्धतीने शेती करावी.
- 9) राखीव जागांची तरतुद.
- 10) वर्ग-जाती स्त्री दार्यमुक्ती अर्थव्यवस्थेचा पुरस्कार.

अशारितीने सर्वसमावेशक, कल्याणकारी अर्थव्यवस्थेचा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी पुरस्कार केला. हा त्यांच्या आर्थिक विचारांचा सार आहे.

संदर्भ :-

- 1) उगले सुनिल: आर्थिक विचारांचा इतिहास - सक्सेस पब्लिकेशन.
- 2) खंदारे एस.एम.: जागतिक आर्थिक विचारांचा इतिहास - कैलास पब्लिकेशन.
- 3) पाटील जे.एफ.: आर्थिक विचारांचा इतिहास - फडके प्रकाशन.
- 4) अंजनीकर भगवान : विद्या उपासक डॉ. आंबेडकर - निर्मल प्रकाशन.
- 5) अंजनीकर भगवान : औरंगाबादेत बाबासाहेब - साकेत प्रकाशन.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर : काल, आज आणि उद्या / २३०

Prahladrai Dalmia Lions College of Commerce & Economics

Sunder Nagar, S. V. Road, Malad (W), Mumbai - 400 064.

Tel.: 91-22 28725792 ✦ Fax: 91-22 2873 2270

Email : libraryseminar2016@gmail.com / dalmialionscollege@gmail.com

Website : www.dalmialionscollege.ac.in

UGC sponsored One day National Seminar on

Innovative Application of Technology in Libraries

CONFERENCE PROCEEDINGS

Organised by

VEDANTA - LIBRARY

on

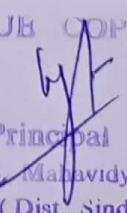
Friday, 23rd September, 2016.

TRUE COPY

Principal

S. K. P. ... Vidyalaya
MALVAN, (Dist. Sindhudurg)

11	Awareness and Use of Electronic Information Resources at Arts and Commerce College, Madha: A Study <i>Mr. Mahesh N Gaikwad</i>	90
12	Role of E-Shodh Sindhu Consortium in dissemination of legal information <i>Mrunmayi Ranade</i>	101
13	Digital Preservation and Storage in Libraries <i>Dr. Parul Zaveri</i>	110
14	E-Discovery Tools and Application in Modern Libraries – YIPPY Search Engine <i>Pralhad Jadhav</i>	118
15	Impact of Digital Revaluation on Libraries <i>R. G. Baheti</i>	133
16	Use of Smart Phone as a Learning Device <i>Rizwan Sheikh and Dr. Vaidehi C. Pandya</i>	140
17	Library Audit for College Library <i>Dr. Sachin Vaidya and Mr. Paritosh Pawar</i>	155
18	Electronic Resources and Academic Libraries <i>Dr. Mrs. Sadhana Vijay Satao</i>	163
19	Role of ICT's to transform the Library professionals and provision in Library Service <i>Sandeep Shrinath Gupta</i>	168
20	Fundamentals of ICT Application in Libraries <i>Mr. Sangramsinh S. Pawar</i>	179
21	Use of Library Automation Software in College libraries of Mumbai - A survey <i>Mrs. Sheetal Sawant</i>	189

TRUE COPY

 Principal
 S. K. P. S. Mahavidyalaya
 MALVAN (Dist. Sindhudurg)

Fundamentals of ICT Application in Libraries

Mr. Sangramsinh S. Pawar

Librarian

S.K.Patil Sindhudurg mahavidyalaya, Malvan-416606

Abstract

In the present information environment, the ICT applications in libraries have become unavoidable. In past ten years ICT has completely changed the life style of society and obsolete several manual systems at all most work places. It is said that information is the fifth need of man after air, water food & shelter. Library acquire, process, store, transmit information, knowledge in the form of books journals periodicals, magazines, of various subjects. ICT is useful in a system which require handling and transmission of high data information from resources to end users. Therefore, basically the library professionals should be abreast of ICT applications in libraries. From this point view, the present paper / article throws light upon the basic considerations such as, ICT concept and meaning, need for ICT applications, elements involved in ICT applications, tools required for ICT, advantages of ICT and challenges of using ICT in libraries. The paper also gives brief focus on how ICT application and ICT tools are important in the library to provide best services to the users, The paper also discusses in brief how library automation is previous stage of ICT applications.

Key Words: ICT, Elements and tools, ICT applications,

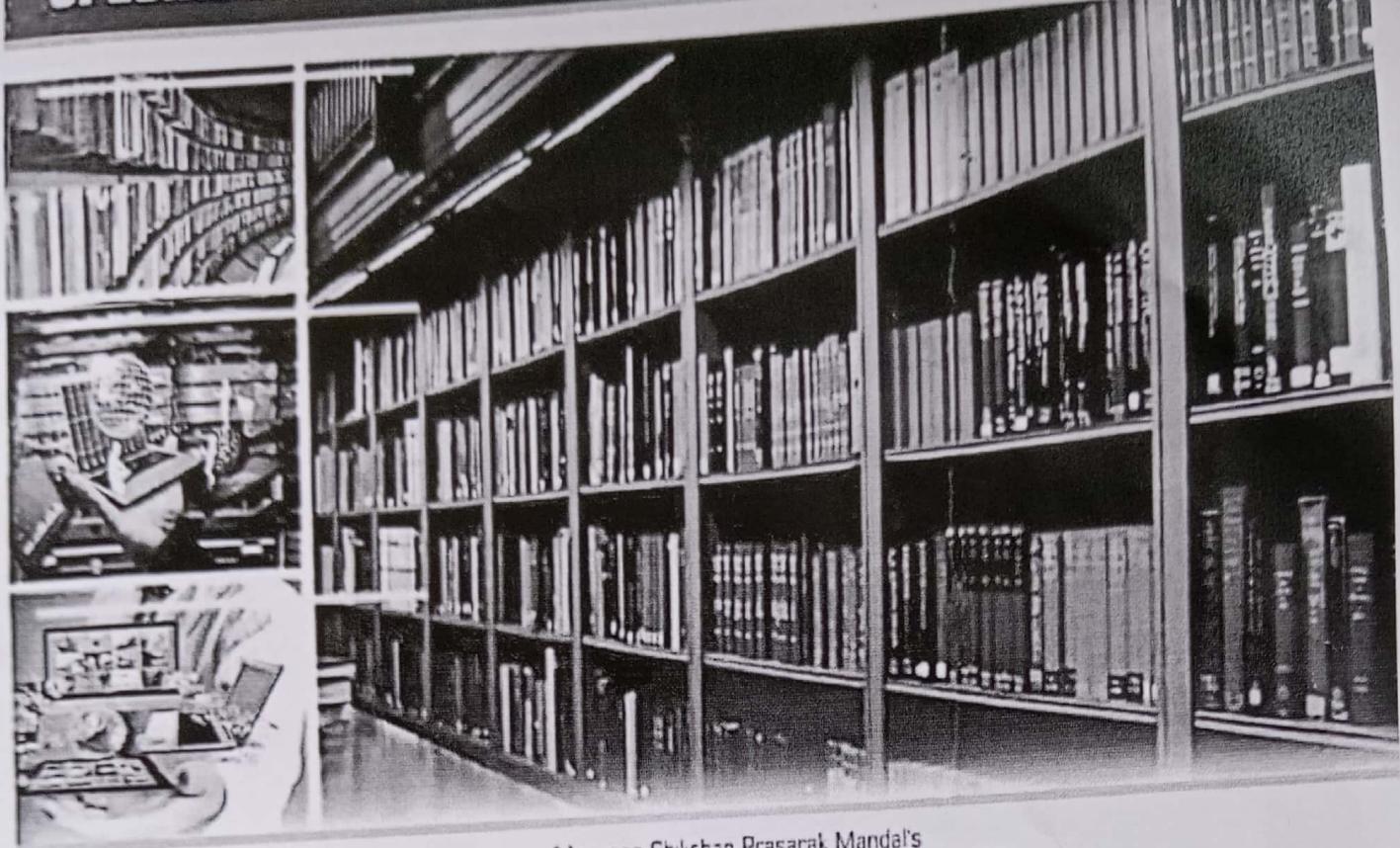
Introduction

The ICT application in libraries play an important role in handling of information in respect with collecting, organizing, retrieving and communicating information to the users. Using ICT, libraries have obtained speed and accuracy in their daily operations and services. Due to the use of ICT, the modern information society has been identified as either 'information rich society' or the 'information poor society'. In information rich society, the information is being handled with the application of ICT and in information poor society, the ICT is not being used.

2. Celebic, G. and Rendulic D.I., (2011), 'Basic concept of Information Communication Technology Hand book, Zagreb, Open society foe Idea Exchange.P.1.
3. Satpathy, K.C., amd Ramchandran, R. (2012), ICT Applications in Library ~~and~~ Information Centers: Issues and challenges, Jaipur: S.K. Jain and Sons.,p.186.
4. Satpathy, K.C.,and Ramchandran,(2012),ICT Applications in library ~~and~~ informations centers:Issues and challenges, Jaipur:S.K.jain and Sons.,P.86
5. Sawant, P.L., (2014).,'Recent Trends in Library and Information Science,Solapur:~~Black~~ Publishers Pvt. Ltd., P-106-108.

TRUE COPY
W
Principal
S. K. P. S. Mahavidyalay
MALVAN. (Dist. Sindhudurg)

SPECIAL ISSUE ON LIBRARY & INFORMATION SCIENCE

Mangaon Shikshan Prasarak Mandal's
D. G. TATKARE MAHAVIDYALAY

(Arts, Science, Commerce, IT and Management) Tal.: Mangaon, Dist.: Raigad, 402 104

LIBRARY DEPARTMENT OF COLLEGE & SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

SJIF Impact Factor 5.403 ISSN 2278-8808(E), ISSN 2319-4766 (P)

Jointly organizes
International Conference

ON
Challenges and Opportunities in Library
&
Information Science and Academic Libraries

Date- 10 December 2016

Asst. Prof. Sangita Utekar Librarian
Convenor,
D.G.T. College, Mangaon - Raigad

Asst .Prof. Rajendra Acharya
VC Principal,

D.G.T. College, Mangaon - Raigad

TRUE COPY

Principal

S. K. P. S. Mahavidyalaya
VALVAN. (Dist. Sindhudurg)

Scanned by CamScanner

4

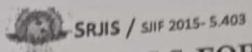
30.	Institutional Repositories: An Emerging Dimension of Scholarly Communications <i>Miss Minakshi B. Bondge & Dr. K Kumar</i>	170-177
31.	Outsourcing in Library and Information Services <i>Miss. Rakte Jyoti Bhausaheb</i>	178-180
32.	E-resources and services in College Libraries <i>Mr. Mundhe S.D. & Dr. Veena Kamble</i>	181-184
33.	Green /Sustainable Library: An Overview <i>Mr. Pradip Tulshiram Patil & Mr. Atul Panditrao Patil</i>	185-189
34.	E-book Management with Open Source Software: Special Reference to Calibre <i>Mr. Vilas G.Jadhav</i>	190-194
35.	Use of Information Technology in Libraries <i>Mrs. Jyoti Chitale</i>	195-202
36.	Changing perspective of Library Services and Role of the Librarian in Digital Era <i>Mrs: Sayyed S.N.</i>	203-205
37.	M-Library: Wheels to Pocket <i>Mrs. Shaheen Sufiyan Momin & Mrs. Nazneen N. Palekar</i>	206-211
38.	Challenges and Prospects: E-Resources of Digital Libraries in Undergraduate Colleges in Hyderabad <i>Ms. Ch. Ratna Kumari</i>	212-220
39.	Professional Development of Librarianship in New Era <i>Ms. Kalpana Shamrao Sonawane</i>	221-224
40.	Development of Digital Reference Service and How Its Provide to Proper User <i>Muneshwar Gajanan D.</i>	225-231
41.	Challenges regarding Use of Library Facilities and Resources by Engineering College Faculties – A Case study of Jaykumar Rawal Institute of Technology, Dondaicha <i>Pravin T. Borse & Yogesh P. Patil</i>	232-236
42.	E-Resources Sharing In Digital Libraries <i>Prof. Mangesh W. Wagde</i>	237-241
43.	Web Based Library Services <i>Prof. Namwad Sudhakar V.</i>	242-245
44.	Challenges and opportunities of Social Networking : In Academic Libraries <i>Prof. Pravin N. Pawar</i>	246-250
45.	Collection Development and Management E-Resources <i>Prof. Rathod Namdev K. & Prof. Morale Vinayak R.</i>	251-254
46.	Essential Skills and competencies For LIS Professionals For 21st Century <i>Prof. Sangramsinh S. Pawar</i>	255-258

TRUE COPY
WY
Principal
 S. K. P. S. Mahavidyalaya,
 SALVAN, KUDAL, Sindhudurg 416520

TRUE COPY
S. Khade
 LIBRARIAN
 Sant Rawool Maharaj
 Mahavidyalay, Kudal
 Sindhudurg Pin: 416520

4
Special Issue of

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES ISSN 2319-4766

SRJS / SJIF 2015-5.403

46. ESSENTIAL SKILLS AND COMPETENCIES FOR LIS PROFESSIONALS FOR 21ST CENTURY

Prof. Sangramsinh S. Pawar, Librarian, S. K. Patil Sindhudurg Mahavidyalaya, Malvan-416606. Dist - Sindhudurg, State- Maharashtra, Country - India

Abstract

Over the past two decades the world of information technology and digital media is changing at a phenomenal pace. Traditional libraries are changing in to information and resource centers. In this scenario LIS Professionals needs some skills and competencies. Constant changes in technology and influence of network and social media affect every field of human life. Library is also not exceptional field. In this situation LIS professionals require some skills, techniques, and competencies related with management, IT, hardware and software, social media and networking, internet, communication skills. The present paper throws light upon Skills and competencies required for LIS professionals in 21st century for better library management and library performance which result in to user satisfaction.

Keywords – Skills, Competencies, LIS professionals, 21st century.

Introduction: Due to information communication technology traditional libraries changed in to modern information and resource center. Earlier nature of library work was to acquire books manage and store the books and to circulate the books but today in the IT era the picture of library is totally changed. Most of libraries are automated by library software. Our library users are rapidly changing as the technologies for serving them. In past librarian was supposed a person who maintains the library record through accession register and issue and return register. Due to ICT speed to generate information is increased at the same time habit and need of library users is also changed. Most of readers are going online. In 21st century role of librarian is totally changed . Today's librarian must be expert in dealing with both physical and digital information. Internet brings tremendous speed at the same time internet has become the most powerful tool to search information. Lot of information on each and every subject is available on internet. Application of computers communication technologies, eBooks, ejournals, pdf documents are revolutionary developments in recent few years. Traditional libraries turned in to digital and hybrid libraries. The nature of work of library professionals is absolutely changed in this situation.LIS professionals should have knowledge of computer hardware, software, Networking, digital resources, Internet browsing, social media. The LIS professionals with better personal , professionals and technological competencies have great opportunities and bright future. LIS professionals must have or develop managerial skill, soft skills, technological competency to succeed now and into the future.

Skill and Competence : Skills are aspects of human behavior that are learnt and improved with practice. Competence – the ability to perform activities within an occupation or function to the standard expected in the employment. According to Webster's New word college Dictionary skill means Proficiency, expertise that comes from training, Practice and

D. G. Tatkare Mahavidyalay, Mangaon, Raigad.

Page 255

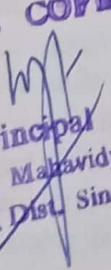
100% COPY
Sant Ravidol Maharaj
Maha. Principal
B.K.P.S. Mahavidyalaya
MALVAN: (Dist. Sindhudurg)

speaking is related with interpersonal skills. These skills can be developed by hard work, Enthusiasm and training.

Conclusion: Information Communication technologies bring substantive change in libraries. Librarian who adopt skills and competencies required in 21st century will revitalize their career, increase the visibility and viability of their profession and become valued information management professional. To satisfy the multidimensional needs of users in changing technological environment LIS professionals have to use those technological tools. The changing needs of users and the advancement in technology have forced the academic libraries to introduce new services based on user interest. Thus it has become necessary to have generic skills in addition to acquisition of traditional and ICT competence, which must be continuously upgraded so as to meet the need of changing service delivery mechanism. There are many skills and competencies essential for 21 century librarian. This paper is small effort to describe few of them. Technologies will continuously change. Change is unavoidable but if LIS professionals can adapt to and embrace change, can easily learn technologies, can plan for new services, can develop services that meet the needs of all users. They will be able to meet the challenges of changing user populations and changing technologies.

References

- Dale,M.(2004).*Developing Management Skill*.New Delhi:Crest Publishing House
 Jain,P.(2016).*Changing Trends and roles of academic libraries and libraries in the 21st century :A Framework for a modern academic library*,International journal of library science, Vol. 14,retrieved Octo.25,2016,Fromwww.ceserp.com.
 Meredith,G.Farkas.(7Dec.2006).*Skills for the century librarian*.Retrieved Octo.24,2016,From Meredith.wolfwater.com
 Palkar,A. & Jadhav, A.(2015).*Internet age marketing withsocial media*.Mumbai:Himalaya publishing house Ltd.
 Singh,S.(15.July2009).*New skills for LIS professionals in technology-intensive environment*.retrieced Octo25,2016from crl.du.ac.in
 Top 5 librarian skills.retrived octo.26,2016,from <https://www.lac-group.com>.

TRUE COPY

 Principal
 S. K. P. S. Mahavidyalaya
 MALVAN. (Dist. Sindhudurg)

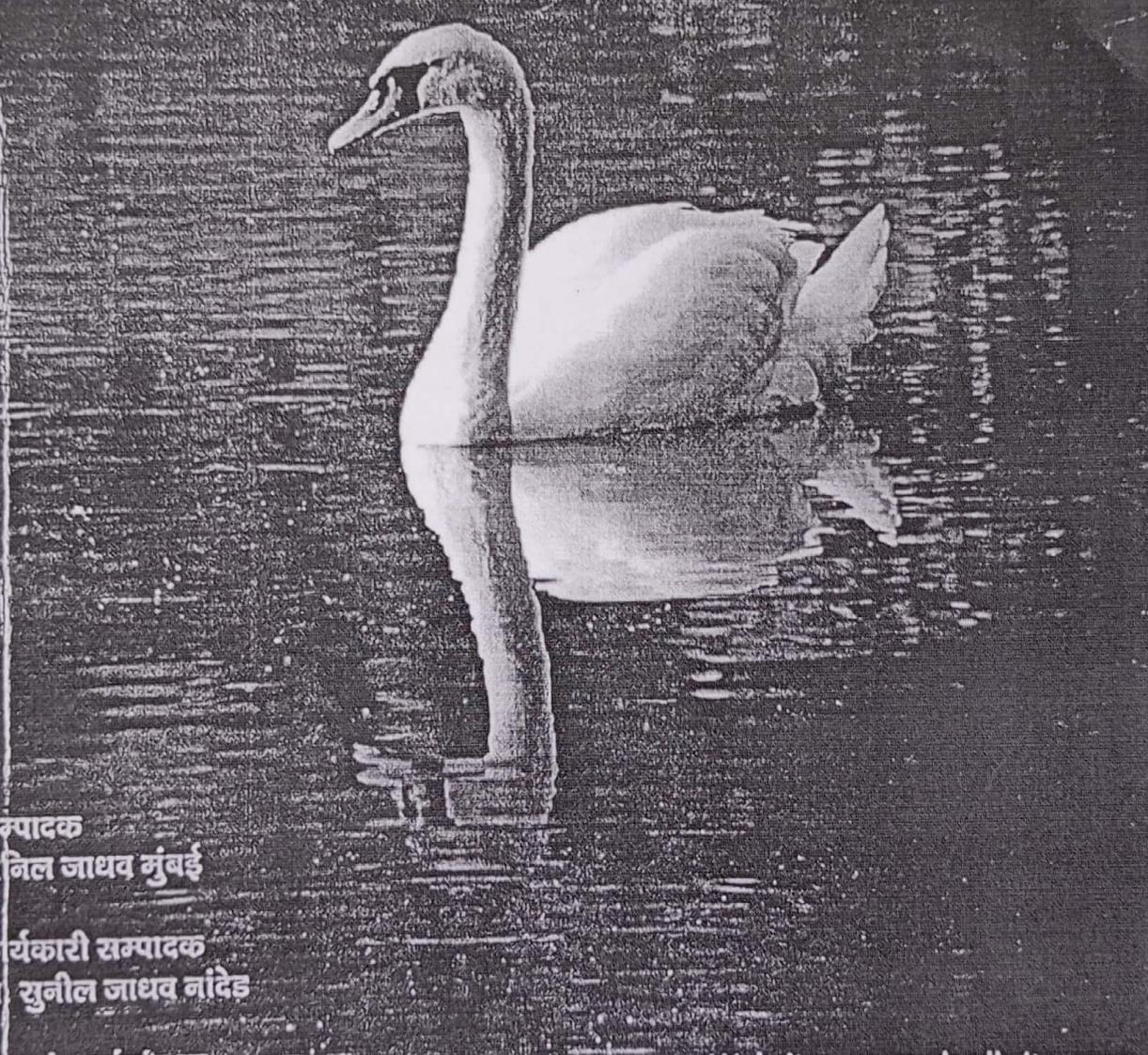
D. G. Tatkare Mahavidyalay, Mangaon, Raigad.

Page 258

शोध-ऋत

INTERNATIONAL PEER Reviewed JOURNAL

ISSUE-8 VOL-1 IMPACT-1.5299 ISSN-2454-6283 APRIL-JUNE-2017

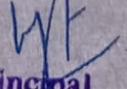

सम्पादक
अनिल जाधव मुंबई
कार्यकारी सम्पादक
हा. सुनील जाधव नांदेड
पत्रिचार हेतु कार्यालयीन पता -
डॉ. सुर्वाल जाधव,
महाराष्ट्रा प्रताप लृउलिंग सोसाइटी,
हनुमान गढ कमान के सामने,
नांदेड-४१२६०५, महाराष्ट्र

Website - www.shodhritu.com
Email - shodhrityu78@yahoo.com

 WhatsApp 9405384672

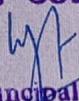
TRUE COPY

Principal
S. K. P. S. Mahavidyalaya

अनुक्रमणिका

1. भारत में बाल श्रम : एक समाजशास्त्रीय चिन्तन-अभियान सोनी	5
2. शौर्य प्रदर्शन से पिछ़ड़ता राष्ट्रवाद-जय भगवान सिंह	9
3. समकालीन हिंदी साहित्य और समाज-प्रा.डॉ. रविता व. कावळे	13
4. वैश्वीकरण का भारतीय संस्कृति पर प्रभाव-नसीम अख्तर	16
5. तनाव एवं स्वास्थ्य का मनोवैज्ञानिक अध्ययन-प्रहलाद राम	21
6. पंचायती राज व्यवस्था, ग्रामीण विकास में महिलाओं की भूमिका-पल्लवी नंदी	24
7. पंचायती राज व्यवस्था एवं सहकारिता में समन्वय से ग्रामीण विकास-प्रीतम सिंह ठाकुर	28
8. मनरेगा से बदली ग्रामीणों की दशा-इन्द्रकुमार झाह	32
9. आंबेडकरी नाटक : मूल्यवित्तन- डॉ. मंगेश बनसोड	36
10. सहज और अनौपचारिक शिक्षा की प्रासंगिकता-डॉ. प्रेरणा उबाळे	40
11. प्रसाद के साहित्य में पर्यावरणीय चेतना-डॉ. रेखा वर्मा	44
12. कार्यस्थल पर लैंगिक उत्पीड़न : मनो-सामाजिक दृष्टिकोण-शैलजा वर्मा	47
13. दूरस्थ शिक्षा प्रणाली की समाज एवं शिक्षा के प्रति गमीर चुनौतियाँ समाज भूमिका-डॉ. सिकन्दर लाल	50
14. विधिन विहारी के कथा साहित्य में स्त्री-श्रीमती सुलक्षणा जिरावे	52
15. लीलाघर जगूडी द्वारा लिखित काव्य संग्रह 'भय भी शक्ति देता है' का कथासार-रोहित महाजन	55
16. गुरु रविदास युगीन धार्मिक परिस्थिति का विचित्रण-प्रा. डॉ. प्रवीण कावळे	58
17. भारतीय आपदा प्रवन्धन में क्षमता निर्माण एवं प्रशिक्षण-डॉ. राजेन्द्र प्रसाद यादव	59
18. विकलांगजनों का सामाजिक समावेशन: मुद्रे और रणनीतियाँ-डॉ. राजेन्द्र प्रसाद यादव	63
19. नासिरा शर्मा की पर्यावरणीय चेतना-डॉ. यतीन्द्र सिंह	66
20. युवा आकांक्षाओं के समक्ष चुनौतियाँ: एक समाजशास्त्रीय विश्लेषण-डॉ. राजेन्द्र प्रसाद यादव	69
21. उग्रवाद प्रभावित क्षेत्रों में युवा कोन्फ्रिंट योजनाओंका कार्यान्वयन-डॉ. राजेन्द्र प्रसाद यादव	73
22. Investors' Awareness: A Precondition To Effective Market Presence-Dr. Ritika Asthana	77
23. Human Values In The Modern World-Vijay Kumar Jaiswal	80
24. गोस्वामी तुलसीदास के कृतित्व में अभिव्यक्ति काव्य प्रयोजन-डा. कृष्ण किंजलकम	83
25. निजी तथा शासकीय माध्यमिक विद्यालयों के शिक्षकों की कार्य संतुष्टि का तुलनात्मक अध्ययन-डॉ. दीपि सिंह	86
26. विद्यापिता में आदिवासी विमर्श-डॉ. वजरंग चौहान	93
27. भारतीय कृषि नीति : एक आर्थिक समीक्षा-डॉ. योगेन्द्र सिंह	97
28. चमर ख-यान और हरितंशुराय वचन की 'मधुशाला'-डॉ. सुनील यशवत व्यवहार	100
29. ग्रामीण साहित्य : एक दृष्टिकोण-प्रा. श्याम समर्थ डावळे	103
30. वैश्विक स्तर पर हिन्दी का योगदान-डॉ. संग्राम सोपानराव गायकवाड	106
31. मध्ययुगीन भारतवर्ष सुष्ठुपी संप्रदायाचे योगदान-प्रा. एच. एम. शेख	109
32. अनुवाद : समय की मौन-प्रा. श्री. एच. एम. चौगले	113

TRUE COPY

 Principal
 S. K. P. S. Mahavidyalaya
 MALVAN, (Dist. Sindhudurg)

32.अनुवाद : समय की मांग-प्रा.श्री.एच.एम.चौगले

अध्यक्ष हिंदी विभाग, स.का.पाटील सिंधुदुर्ग महाविद्यालय, मालवण,जि.सिंधुदुर्ग

आज अनुवाद एक महत्त्वपूर्ण विधा के रूप में अपना स्थान बना चुका है, साथ ही साथ उसका उत्तरोत्तर विकास होता जा रहा है। राष्ट्रीय और अंतरराष्ट्रीय स्तर पर आजकल अनेक भाषाएँ बोली और लिखी जाती है। आज 'वसुधैव कुटुंबकम' की संकल्पना साकार हो रही है। हमारे पास आज ऐसे उपकरण मौजूद हैं जिनके जरिए हम चंद क्षणों में दुनिया के दूसरे कोने में बैठे किसी प्रिय व्यक्ति से वार्तालाप कर सकते हैं। या उसे संदेश पहुँचा सकते हैं। ऐसे वैज्ञानिक क्रांति के युग में अनुवाद का महत्व बढ़ता ही जा रही है। अनुवाद को की तरफ सम्मान से देखा जा रहा है। आज अनुवाद को सर्जनात्मक साहित्य की तरह प्रथम दर्जे का साहित्य माना जा रहा है यह समय की देन है। इस अनुवाद को हम ठीक से जानें।

अनुवाद का अर्थ :

अनुवाद शब्द 'अनु' 'वाद' से निर्मित है। 'अनु' का अर्थ है 'पीछे' और वाद का अर्थ है - 'कथन'। अर्थात् किसी के कहे को फिर से कहना अनुवाद है। अंग्रेजी में इसे 'Translation' कहा जाता है। Translation शब्द 'Trans' और 'Iation' से बना है। 'Trans' का अर्थ है 'आर-पार' या 'एक ओर से दूसरी ओर तक' और 'Iation' का अर्थ है 'ले जाना', इस प्रकार ट्रान्सलेशन का अर्थ हुआ विचार या भाव को एक भाषा से दूसरी भाषा में ले जाना। डॉ. भोलानाथ तिवारी अनुवाद संबंधी अपने विचार व्यक्त करते हुए कहते हैं कि, - "भाषा ध्वन्यात्मक प्रतीकों की व्यवस्था है और अनुवाद है इन्हीं प्रतीकों का प्रतिस्थापन अर्थात् भाषा के प्रतीकों के स्थान पर दूसरी भाषा के निकटतम समतुल्य और सहज प्रतीकों का प्रयोग" ।¹

डॉ. सुरेश सिंहल अनुवाद की परिभाषा देने हुए कहते हैं—"एक भाषा की रचना के संदेश को यथा सम्भव समतुल्य और सहज अभिव्यक्ति द्वारा कथ्य एवं

शैली के स्तर पर दूसरी भाषा में पुनः सृजित एवं संप्रेषित करना अनुवाद है" ।²

अनुवाद का क्षेत्र अत्यंत विशाल है उसने साहित्यिक अनुवाद जिसमें - कविता, उपन्यास, कहानी, नाटक, निबंध, आत्मकथा, आलोचना, संस्मरण आदि का अंतर्भूत होता है इसके अलावा साहित्येतर अनुवाद में - प्रशासन, वाणिज्य बैंक, विज्ञान प्रौद्योगिकी जैसे संचार माध्यम, विधि, कम्प्यूटर, समाजशास्त्र, राजनीति जैसे क्षेत्रों में आज अनुवाद की जरूरत छहड़ी है।

अनुवाद की आवश्यकता :

'अनुवाद' जिसे अंग्रेजी में Translation कहा जाता है, आज वह दुनिया की महत्त्वपूर्ण जरूरत बन गया है। विकास के इस दौर में अनुवाद महत्त्वपूर्ण भूमिका अदा करता है। दुनिया में लगभग 6 हजार भाषाएँ बोली और लिखी जाती हैं। उसमें से लगभग 1800 भाषाएँ भारत में बोली और लिखी जाती हैं। जाहिर है इन भाषाओं में ज्ञान का भंडार छिपा हुआ है। इस भंडार को सब के लिए उपलब्ध कराना अनुवाद का काम है। भारत की मान्यता प्राप्त भाषाओं में लगभग 19 भाषाएँ आती हैं। इन भाषाओं में विपुल मात्रा में साहित्य लेखन किया जाता है और हर भाषा में लिखा जाने वाला साहित्य सत्य-शिव-सुंदर की रक्षा करने और उसे वृद्धीगत करने के लिए लिखा जाता है। इन भाषाओं में अनेक साहित्यकार लेखन करते हैं। इस पुरे साहित्य को देशभर के लोगों तक ले जाने का काम अनुवाद ही करता है।

दुनिया के महान विचारक अरस्तु, प्लेटे, कार्ल मार्क्स, महात्मा गांधी इन सबका साहित्य अपनी-अपनी भाषा में लिखा हुआ है। इस साहित्य को वैश्विक स्तर तक पहुँचाने का महत्त्वपूर्ण काम अनुवाद ही कर रहा है। इसी के साथ-साथ महान वैज्ञानिक गणितज्ञ इनका साहित्य भी अनुवाद के जरूरत है।

STUB COPY

W
Principal
B. K. P. S. Mahavidyalaya
MALVAN (Dist. Sindhudurg)

विश्व स्तर पर अनुवादित हुआ है, इसी कारण अनुवाद का महत्व दिनों – दिन बढ़ता नजर आ रहा है। डॉ. रामविलास शर्मा अनुवाद की आवश्यकता को लेकर कहते हैं – “कोई भी समाज अपने सांस्कृतिक विकास के लिए दूसरी भाषाओं की महत्वपूर्ण रचनाओं का अनुवाद किए बिना नहीं रह सकता।” 3

कुछ साल पहले अनुवाद को दूसरे दर्जे का साहित्य माना जाता था परंतु आज यह धारणा बदल रही है। अनुवाद उतना ही कठिन कार्य है जितना कि सर्जनात्मक साहित्य। अनुवादक स्त्रोत भाषा की सामग्री को लक्ष्य भाषा में ज्यों का त्यों उतारने की कोशिश करता है, इसका मतलब वह दुबारा नवनिर्माण करता है। स्त्रोत भाषा की प्रकृति एवं संस्कृति को भली-भाँति जानता है तभी वह लक्ष्य भाषा में विचारों की पुनर्रचना कर सकता है। यह सब देखते हुए अनुवाद दूसरे दर्जे का साहित्य प्रतीत नहीं होता अपितु अनुवाद भी प्रथम दर्जे का ही साहित्य है।

रोजगार के अवसर :

आज दुनिया में युवाओं की संख्या बढ़ रही है। भारत में तो दुनिया के अधिक तर युवा रहते हैं। इन सब युवाओं को काम मिलना असंभव बन गया है। इससे ज्यादातर युवा बेकार रहते हैं, इन युवाओं के हाथों को अनुवाद के जरीए काम मिल सकता है। आज हमारे देश में हजारों जगहों पर, अनुवादकों की जरूरत होती है। परंतु हमारा यह दुर्भाग्य है कि हमारा युवा वर्ग चमकीली दुनिया की ओर आकर्षित है उसे अनुवादक बनना पसंद नहीं है, परंतु ‘अनुवादक’ के तौर पर काम इन युवाओं को मिल सकता है इसके लिए विविध विश्वविद्यालयों में अनुवाद’ यह कोर्स पढ़ाया जाता है। वह पूरा करने के बाद परीक्षा ली जाती है। जिसमें से अच्छे और काबिल छात्रों को चुना जाता है। इस प्रकार आज के नवयुवकों को अनुवाद एक अच्छी नौकरी दे सकता है।

आज विविध देशों के राष्ट्रपति, पंतप्रधान एक दूसरे को मिलते रहते हैं। इन महत्वपूर्ण व्यक्तियों के साथ अनेक दुभाषियों की जरूरत होती है। भारत के

राष्ट्रपति जापानी भाषा को जानते होंगे ऐसी संभावना कम होती है तो जापान के राष्ट्रपति हिंदी को जानते होंगे इसकी भी कोई संभावना नहीं इसलिए दोनों को दुभाषिए की जरूरत होती है और दुभाषिए दोनों के वार्तालाप को अनुवादित कर बताने का काम करना है। इस प्रकार अनुवाद के जरीए आज के नवयुवक दुभाषिए का काम भी कर सकते हैं।

निष्कर्ष :-

- 1) आज अनुवाद दुनिया की जरूरत इन गया है। 2) ‘अनुवाद विज्ञान’ एक स्वतंत्र विद्या है। 3) अनुवाद दूसरे दर्जे का साहित्य न होकर प्रथम दर्जे का साहित्य है। 4) अनुवादकों की आज राष्ट्र को जरूरत है। 5) दुभाषिए दो देशों के संबंध बनाने में महत्वपूर्ण भूमिका अदा करते हैं। 6) अनुवाद देश के नवयुवकों को रोजगार के अवसर उपलब्ध कराता है। 7) मोबाइल और इंटरनेट के युग में दिनों-दिन अनुवाद का महत्व बढ़ता ही जा रहा है। 8) ज्ञान की वृद्धी में अनुवादकों की भूमिका महत्वपूर्ण है।

संदर्भ :-

- 1) अनुवाद अवधारणा और आयाम – डॉ. सुरेश सिंहल 2) अनुवाद अवधारणा और आयाम – डॉ. सुरेश सिंहल 3) अनुवाद अनुभूति और अनुभव – डॉ. रामविलास शर्मा, संपादक – सुरेश सिंहल.

TRUE COPY
Principal
B. K. P. S. Mahavidyalaya
MALVAN. (Dist. Sindhudurg)

SILVER JUBILEE OF ECONOMIC REFORMS IN INDIA (1991 - 2016) : A BALANCE SHEET

Editors :

Dr. Valdehi Daptardar
Dr. Shyamrao Kulkarni

TRUE COPY

Principal

S. K. P. S. Mahavidyalaya
GALVAN (Dist. Sindhudurg)

Section-III Women Related Issues

13	New Economic Policy & Women Entrepreneurship in India	Ms. Prachi A. Yadav	107
14	Women Entrepreneurs and Empowerment in India	C.A. Shailesh D.Borkar	115
15	The New Economic Policy and the Changing Trends in Indian Women Writings in English	Ms. Vijayshila C. Sawant-Tambe	121
16	Critical Evaluation of Performance of Mahila Arthik Vikas Mahamandal	Dr. Avinash Shendre	125

Section-IV Infrastructure & Services Sector

17	Delhi – Mumbai Industrial Corridor (DMIC) - Trials and Pitfalls	Dr. Salwant Balse	132
18	Impact of Liberalized Telecommunication Sector on Socio-Economic and Service Provider	Harshada Patwardhan & Neha R. Mahajan	140
19	Informational and Technological Progress	Mrs. Nilima S. Jadhav	149
20	Growth of Indian Hotel Industry after Economic Reforms	Prof. Sumedha Naik	155
21	Impact of New Economic Reforms Policy and Infrastructure in India	Mrs. Raina R. Hinger	163
22	MNREGA: A Step Towards Inclusive Growth	Mr. B.G.Shetty	172
23	Indian Economic Policies and Downtrodden	Dr. Arun M. Ahirrao	180
24	Changing Scenario in Higher Education	Namrata.R..Singh	185

Section-V Marathi Section

25	नवीन आर्थिक सुधारणा कालखंडातील भारताचा विकासाणारी दृष्टीकोन	शानदार शेषांगीराव कुलकर्णी	192
26	गेल्या २५ वर्षांतील आर्थिक सुधारणाचा मराठी काब्यावरील प्रभाव	जॉ. श्रद्धा संग्राम सोमण	197
27	नवीन आर्थिक धोरणाच्या कालखंडातील प्रष्टाचाराच्या स्थितीता अस्यास	प्रा. आलासाम लक्ष्मण गोवळ	201
28	नवीन आर्थिक धोरणाच्या राखर्भास जॉ.याताशाहेब जॉ. शंकीर्ण भास्याराम भेळे	जॉ. शंकीर्ण भास्याराम भेळे	206

TRUE COPY

[Signature]
Principal
S. K. P. S. M. Savaliya, M.A.
VALVAN (Dibr)
नांदनगढ़ी

20. Growth of Indian Hotel Industry after Economic Reforms

Prof. Sumedha Naik
Assistant Professor,

S.K.Patil Sindhudurg Mahavidyalaya, Malvan

1. Introduction

The hotel industry is a service-oriented industry. The main offering to customers is service. The hotel provides the use of the room for the duration of the time that the customer has paid for. Perishability is the key feature of this industry. A vacant room perishes when a guest does not check-in within a given day. Service products vary from one experience to the next, from customer to customer, as well as for the same customer from one occasion to the next.¹ The Indian tourism and hospitality industry has emerged as one of the key drivers of growth among the services sector in India. The third-largest sub-segment of the services sector comprising trade, repair services, hotels and restaurants contributed nearly US\$ 187.9 billion or 12.5 per cent to the Gross Domestic Product (GDP) in 2014-15.²

The reform process in India was initiated with the aim of accelerating the pace of economic growth and eradication of poverty. The process of economic liberalization in India can be traced back to the late 1970s. However, the reform process began in earnest only in July 1991. It was only in 1991 that the Government signaled a systemic shift to a more open economy with greater reliance upon market forces, a larger role for the private sector including foreign investment, and a restructuring of the role of Government.³ It's essential to take a snapshot of the passage of hotel industry which has taken a great rise since 1991, while celebrating silver jubilee of economic reforms.

2. Purpose of the study

To study the growth of Indian Hotel Industry after economic reforms is the purpose of this study.

3. Methodology

This study is based on descriptive data. The secondary data used for this paper is various books, journals, online research articles, research agency reports, eBooks, hotel & government websites, etc.

4. Economic Reforms and Indian Hotel Industry

The economic reforms initiated in 1991 introduced comprehensive measures, which changed the working and mechanism of the economy. These changes were relevant to the following:

- Supremacy of the public sector in the industrial activity

TRUE COPY

[ISBN 978-81-931060-3-7]

Page 155

Principal

B. K. P. S. M. Mahavidyalaya
MALVAN (Dist. Sindhudurg)

20. Growth of Indian Hotel Industry after Economic Reforms

Prof. Sumedha Naik
Assistant Professor,

S.K.Patil Sindhudurg Mahavidyalaya, Malvan

1. Introduction

The hotel industry is a service-oriented industry. The main offering to customers is service. The hotel provides the use of the room for the duration of the time that the customer has paid for. Perishability is the key feature of this industry. A vacant room perishes when a guest does not check-in within a given day. Service products vary from one experience to the next, from customer to customer, as well as for the same customer from one occasion to the next.¹ The Indian tourism and hospitality industry has emerged as one of the key drivers of growth among the services sector in India. The third-largest sub-segment of the services sector comprising trade, repair services, hotels and restaurants contributed nearly US\$ 187.9 billion or 12.5 per cent to the Gross Domestic Product (GDP) in 2014-15.²

The reform process in India was initiated with the aim of accelerating the pace of economic growth and eradication of poverty. The process of economic liberalization in India can be traced back to the late 1970s. However, the reform process began in earnest only in July 1991. It was only in 1991 that the Government signaled a systemic shift to a more open economy with greater reliance upon market forces, a larger role for the private sector including foreign investment, and a restructuring of the role of Government.³ It's essential to take a snapshot of the passage of hotel industry which has taken a great rise since 1991, while celebrating silver jubilee of economic reforms.

2. Purpose of the study

To study the growth of Indian Hotel Industry after economic reforms is the purpose of this study.

3. Methodology

This study is based on descriptive data. The secondary data used for this paper is various books, journals, online research articles, research agency reports, eBooks, hotel & government websites, etc.

4. Economic Reforms and Indian Hotel Industry

The economic reforms initiated in 1991 introduced comprehensive measures, which changed the working and mechanism of the economy. These changes were relevant to the following:

- Supremacy of the public sector in the industrial activity

TRUE COPY

[ISBN 978-81-931060-3-7]

Principal

S. K. P. S. M. Mahavidyalaya
MALVAN. (Dist. Sindhudurg)

Page 155